

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 29 (2012)

Πολιτική και εκπαίδευση

Γλώσσα, γραμματισμός και εξουσία

Donaldo Macedo, Paulo Freire

doi: [10.12681/sas.865](https://doi.org/10.12681/sas.865)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Macedo, D., & Freire, P. (2015). Γλώσσα, γραμματισμός και εξουσία. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 29, 55–67. <https://doi.org/10.12681/sas.865>

Γλώσσα, γραμματισμός και εξουσία

Donaldo Macedo* και Paulo Freire**

Ο Donaldo Macedo και ο Paulo Freire συζητούν τη σχέση ανάμεσα στην κουλτούρα και την εκπαίδευση αναλύοντας τον ρόλο του κριτικού αλφαριθμητισμού στην κατανόηση της γλώσσας ως ταξικού στοιχείου. Αναφέρονται στο θέμα της βασικής εκπαίδευσης, της περιθωριοποιημένης κουλτούρας και της κυρίαρχης ιδεολογίας. Οι δύο συνομιλητές θίγουν επιπλέον τη σημασία που έχει, για τις περιθωριοποιημένες ή υποταγμένες πολιτισμικά ομάδες, η αντίληψη του εαυτού μέσω της γλώσσας και την απελευθερωτική διάσταση που μπορεί να προσλάβει η χρήση της.

D. Macedo: Θα ήθελα να σας ρωτήσω για τη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση –συμπεριλαμβανομένης και της βασικής– και της κουλτούρας. Στο ζήτημα αυτό, ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπόψη διάφορους ορισμούς της κουλτούρας: δεν εννοώ εδώ την κουλτούρα με κάπα κεφαλαίο, εκείνη δηλαδή που είναι αντιπροσωπευτική των κυρίαρχων στοιχείων της ελιτιστικής τάξης. Η κουλτούρα δεν είναι ένα αυτόνομο σύστημα: χαρακτηρίζεται από κοινωνική διαστρωμάτωση και εντάσεις. Για να είμαι ακριβής, έχω υπόψη μου τον ορισμό του Richard Johnson για την κουλτούρα, ο οποίος περιλαμβάνει τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις: πρώτον, οι πολιτισμικές διαδικασίες συνδέονται στενά με τις κοινωνικές σχέσεις, ειδικά με ταξικές σχέσεις και σχηματισμούς, με σεξουαλικές διαιρέσεις, με τη φυλετική δομή των κοινωνικών σχέσεων και με την ηλικιακή καταπίεση ως μορφή εξάρτησης· δεύτερον, η κουλτούρα περιλαμβάνει εξουσία και βοηθά την παραγωγή ασυμμετρικών ως προς τις ικανότητες ατόμων και κοινωνικών ομάδων να καθορίζουν και να αντιλαμβάνονται

* Professor of English, University of Massachusetts, Boston, USA <Donaldo.Macedo@umb.edu>

** Βραζιλιάνος παιδαγωγός και ένας από τους κυριότερους εισηγητές της κριτικής παιδαγωγικής (1921-1997). Η συνομιλία αυτή συνιστά διασκευή του κεφαλαίου 'Our Uncommon Culture: The Politics of Race, Class, Gender and Language' από το D. Macedo (2006). *Literacies of Power, What Americans are not allowed to know*, Westview Press.

τις ανάγκες τους: και τρίτον, η κουλτούρα δεν είναι ούτε αυτόνομη ούτε ένα έξωθεν καθορισμένο πεδίο, αλλά ένας χώρος κοινωνικών διαφορών και αγώνων.

Δεδομένης της έκτασης των παραγόντων που αλληλεπιδρούν στην πολιτισμική παραγωγή και αναπαραγωγή, πώς μπορεί μια χειραφετημένη βασική εκπαίδευση να υπερβεί τα κοινωνικά και ταξικά εμπόδια για να αλληλεπιδράσει με όλους αυτούς τους άλλους παράγοντες που σχετίζονται με την κουλτούρα;

P. Freire: Η βασική εκπαίδευση και, γενικά, η εκπαίδευση είναι πολιτισμικές εκφράσεις. Δεν μπορείς να παράγεις βασική εκπαίδευση εκτός του κόσμου της κουλτούρας επειδή η ίδια η εκπαίδευση είναι μια διάσταση της κουλτούρας. Η εκπαίδευση είναι μια πράξη γνώσης -η γνώση εδώ δεν περιορίζεται σε ένα μόνο συγκεκριμένο αντικείμενο- εκ μέρους του ίδιου του υποκειμένου που γνωρίζει. Υπ' αυτό το πρίσμα, η εκπαίδευση όχι μόνο αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως μέρος της ευρύτερης κουλτούρας αλλά τον θέτει και υπό το καθεστώς της διαρκούς αμφισβήτησης. Έτσι, κάθε φορά που η εκπαίδευση αμφισβητεί τον εαυτό της, εις απάντηση κατανοεί ακόμη βαθύτερα τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες εντός της ως μέρος εκείνων των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της ευρύτερης κουλτούρας. Προφανώς, όσο πιο πολύ διερωτάται και αμφισβητείται ως προς τον σκοπό που έχει στην κουλτούρα και στην κοινωνία, τόσο πιο πολύ η εκπαίδευση ανακαλύπτει ότι η κουλτούρα είναι μια ολότητα που τέμνεται από τις κοινωνικές τάξεις. Στην κοινωνία της Βραζιλίας, για παράδειγμα, δεν μπορεί κάποιος να αρνηθεί ότι υπάρχουν πρότυπα συμπεριφοράς που είναι χαρακτηριστικά διάφορων κοινωνικοταξικών συμπεριφορών. Παραδείγματος χάριν, το γούστο, το οποίο είναι επίσης πολιτισμικό, καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα κοινωνικοταξικά όρια.

D. Macedo: Δεν σκόπευα να εστιάσω μόνο στις κοινωνικές τάξεις στην πολιτισμική παραγωγή και αναπαραγωγή. Νομίζω πρέπει να ξετάσουμε άλλες πολιτισμικές επιρροές στην εκπαίδευση.

P. Freire: Όταν μια παιδαγωγική προσπαθεί να επηρεάσει άλλους παράγοντες που δεν θα μπορούσαν να ερμηνευτούν από μια αυστηρά ταξική θεωρία, εξακολουθούμε να πρέπει να περάσουμε από την ταξική ανάλυση. Δεδομένης αυτής της αντίληψης, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οι κοινωνικές τάξεις υπάρχουν και ότι η παρουσία τους είναι αντιφατική. Δηλαδή, η ύπαρξή τους επιφέρει σύγκρουση συμφερόντων. Προκαλεί και διαμορφώνει πολιτισμικούς τρόπους ύπαρξης και, συνεπώς, παράγει αντιφατικές εκφράσεις του πολιτισμού.

Γενικά, τα κυρίαρχα τμήματα οποιασδήποτε κοινωνίας μιλούν για τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους, τα γούστα, τον τρόπο ζωής τους, πράγματα που θεωρούν χειροπιαστές εκφράσεις της εθνικότητας. Συνειπώς, οι περιθωριοποιημένες ομάδες, οι οποίες έχουν δικά τους γούστα και τρόπο ζωής, δεν μπορούν να μιλήσουν για αυτά ως εθνικές εκφράσεις. Στερούνται της πολιτικής και οικονομικής δύναμης να πράξουν κάτι τέτοιο. Μόνο εκείνοι που έχουν τη δύναμη μπορούν να γενικεύουν και να θεοπιίζουν τα χαρακτηριστικά της ομάδας τους ως αντιπροσωπευτικά της εθνικής κουλτούρας. Με αυτή τη θέσπιση, η κυρίαρχη ομάδα αναγκαστικά υποτιμά όλα τα χαρακτηριστικά που ανήκουν στις περιθωριοποιημένες ομάδες, χαρακτηριστικά που παρεκκλίνουν από τα θεοπισμένα πρότυπα.

Αυτό είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον όταν κατανοήσουμε την ασυμμετρία που παράγεται από τους κοινωνικούς θεσμούς και πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα προγράμματα κριτικού αλφαριθμητισμού στο να αποκαλύπτουν τις τεχνητές παραμέτρους που επιβάλλονται στον λαό. Ο κριτικός αλφαριθμητισμός πρέπει να επεξηγήσει την εγκυρότητα διαφορετικών ειδών μουσικής, ποίησης, γλώσσας και κοσμοθεωριών. Από αυτή την άποψη η κυρίαρχη τάξη, η οποία έχει τη δύναμη να καθορίζει και να περιγράφει τον κόσμο, αρχίζει να ισχυρίζεται ότι οι γλωσσικές συνήθειες των περιθωριοποιημένων ομάδων είναι μια διαφθορά, μια υποβάθμιση της κυρίαρχης ομιλίας. Υπ' αυτή την έννοια, η συνεισφορά των κοινωνιολinguιστών στο να αποκαλύπτουν αυτές τις έννοιες είναι τεράστια. Αυτό που αποδεικνύουν είναι ότι, επιστημονικά, όλες οι γλώσσες είναι έγκυρες και συστηματικές, όλες οι γλώσσες είναι συστήματα που ελέγχονται από κανόνες, και ότι η διάκριση ανωτερότητας-κατωτερότητας είναι κοινωνικό φαινόμενο. Μια γλώσσα αναπτύσσεται στον βαθμό που επιτυγχάνει σταθερότητα σε μια συγκεκριμένη περιοχή και στην έκταση που χρησιμοποιείται για την κατανόηση και έκφραση του κόσμου από τις ομάδες που τη μιλούν. Δεν μπορεί, λοιπόν, κάποιος να κατανοήσει και να αναλύσει μια γλώσσα χωρίς να προβεί σε ταξική ανάλυση. Αν και πρέπει να προχωρήσουμε πέραν των ορίων των τάξεων για να κατανοήσουμε κάποιες καθολικές ιδιότητες της γλώσσας, δεν πρέπει να απομειώσουμε την εξέταση της γλώσσας ούτε σε μηχανική κατανόηση ούτε και μόνο σε κοινωνικοταξική ανάλυση. Πρέπει ωστόσο να πράξουμε το δεύτερο για να αποκτήσουμε μια σφαιρική άποψη του συνολικού υπό εξέταση συστήματος. Νομίζω ότι τελικά όλοι μας μιλούμε την ίδια γλώσσα - υπό την αφηρημένη έννοια- και εκφραζόμαστε με διαφορετικούς τρόπους.

[...]

Ο μύθος ότι η εκπαίδευση υπηρετεί την ανθρωπότητα καθολικά οδηγεί πολλούς να μέμφονται τους ίδιους τους μαθητές για το ότι εγκαταλείπουν το σχολείο· είναι δική τους απόφαση, λένε, το να θελήσουν να παραμείνουν και να επιτύχουν στο σχολείο. Από τη στιγμή που αποδέχεται την πολιτική διάσταση της εκπαίδευσης, γίνεται δύσκολο να αποδεχτείς το συμπέρασμα της κυρίαρχης τάξης: εκείνοι που φταίει είναι εκείνοι που εγκαταλείπουν το σχολείο. Όσο πιο πολύ αρνείσαι την πολιτική διάσταση της εκπαίδευσης, τόσο πιο πολύ αξιώνεις να έχεις το δικαίωμα να μέμφεσαι τα θύματα. Αυτό είναι κάπως παράδοξο. Οι πολλοί άνθρωποι που περνούν από το σχολείο και τελειώνουν αναλφάβητοι επειδή αντιστάθηκαν και αρνήθηκαν να αποδεχθούν την κυρίαρχη ερμηνεία των πραγμάτων, αντιπροσωπεύουν ένα είδος αυτοβεβίωσης. Η διαδικασία της αυτοβεβίωσης απηχεί ένα είδος βασικής εκπαίδευσης υπό την κυριολεκτική σημασία του όρου. Οι μαθητές αρνούνται στην πράξη να αποδεχθούν την ερμηνεία των πραγμάτων που επέλεξε ο δάσκαλός τους, μια ερμηνεία που παραβιάζει τον δικό τους κόσμο. Στο τέλος, καταλήγουμε σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα σε δάσκαλο και μαθητή βάσει ταξικών γραμμών. Αν και αναγνωρίζουμε ότι είναι πολύ δύσκολο να προβούμε σε ταξική ανάλυση σε μια περίπλοκη κοινωνία όπως είναι αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι ο διαχωρισμός των τάξεων υπάρχει.

[...]

D. Macedo: Ποιον ρόλο διαδραματίζουν οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και η γεωγραφική θέση στην ανάπτυξη της συνείδησης του κόσμου κατά τη διαδικασία της βασικής εκπαίδευσης;

P. Freire: Η συνείδηση του κόσμου συντίθεται σε σχέση με τον κόσμο, δεν είναι μέρος του εαυτού. Ο κόσμος με καθιστά ικανό να συνθέσω τον εαυτό μου σε σχέση με 'εσένα', τον κόσμο. Η μεταμόρφωση της αντικειμενικής πραγματικότητας - αυτό που αποκαλώ το 'γράψιμο' της πραγματικότητας- αντιπροσωπεύει ακριβώς το σημείο εκκίνησης όπου το ζώο που έγινε άνθρωπος ξεκίνησε να γράφει ιστορία. Ξεκίνησε όταν εκείνα τα ζώα άρχισαν να χρησιμοποιούν τα χέρια τους διαφορετικά. Κι ενώ συντελείτο αυτή η μεταμόρφωση, σχηματιζόταν η συνείδηση του 'άπτου' κόσμου. Αυτή ακριβώς η συνείδηση του κόσμου, απτή και μετασχηματισμένη, είναι εκείνη που παρήγαγε τη συνείδηση του εαυτού. Για πολύ καιρό αυτά τα όντα, τα οποία δημιουργούσαν τον εαυτό τους, έγραφαν τον κόσμο πολύ περισσότερο από ό,τι τον μιλούσαν. Άγγιζαν και επηρέαζαν τον κόσμο άμεσα, προτού μιλήσουν για αυτόν. Κάποια στιγμή αργότερα όμως, άρχισαν να μιλούν για τον μεταμορφωμέ-

νο κόσμο. Και να μιλούν γι' αυτή τη μεταμόρφωση. Μετά από ακόμη ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, άρχισαν να καταγράφουν γραφικά τη συζήτηση για τη μεταμόρφωση. Γι' αυτό λέω πάντοτε ότι, προτού επιχειρήσουν να μάθουν πώς να διαβάζουν και να γράφουν, οι μαθητές πρέπει να διαβάσουν και να γράψουν τον κόσμο. Πρέπει να κατανοήσουν τον κόσμο που περιλαμβάνει ομιλία για τον κόσμο.

Η προφορική διάσταση της βασικής εκπαίδευσης είναι σημαντική ακόμη και εάν πραγματοποιείται σε μια κουλτούρα όπως αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών, των οποίων η μνήμη είναι κατά κύριο λόγο γραπτή, και όχι προφορική, όπως είναι για παράδειγμα η μνήμη της Αφρικής. Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση δεν είναι εφικτό να διαχωριστεί η διαδικασία της βασικής εκπαίδευσης από τις γενικές εκπαιδευτικές διαδικασίες. Δεν είναι εφικτό επίσης να διαχωριστεί η βασική εκπαίδευση από την παραγωγική διαδικασία της κοινωνίας. Το ιδεατό είναι μια στενά συνδεδεμένη προσέγγιση στην οποία η βασική εκπαίδευση εξελίσσεται σε διάφορα περιβάλλοντα, όπως είναι ο χώρος εργασίας. Αλλά ακόμη και όταν η βασική εκπαίδευση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σε διάφορα περιβάλλοντα, είναι νομίζω αδύνατον να διχοτομήσουμε το τι λαμβάνει χώρα στην οικονομική διαδικασία του κόσμου και τι στη διαδικασία της ομιλίας. Αναφορικά με το ερώτημα κατά πόσο η οικονομική διαλεκτική είναι μια πράξη παραγωγής σχετική με τις πράξεις της βασικής εκπαίδευσης, θα έλεγα ότι μια κριτική παιδαγωγική θα έπρεπε να παρακινεί τους μαθητές να συλλογίζονται. Κι εφόσον αυτός ο συλλογισμός πρέπει να ενέχει κρίση οι μαθητές αρχίζουν να κατανοούν τη σχέση ανάμεσα σε διαφορετικούς λόγους [discourse]. Σε τελική ανάλυση αυτοί οι λόγοι αλληλοεξαρτώνται, όπως στην περίπτωση της παραγωγικής διαλεκτικής που συναντάται με άλλες μορφές λόγου και ανθρώπινης δράσης. Το πρόβλημα της κατανόησης της κουλτούρας στην οποία συντελείται η εκπαίδευση δεν μπορεί να ακυρώσει την παρουσία και επιρροή της οικονομικής παραγωγής.

D. Macedo: Ας προχωρήσουμε σε μιαν άλλη ερώτηση. Νομίζω είναι υψίστης σπουδαιότητας να αναλύσουμε πώς παράγονται στην τάξη οι περιθωριοποιημένες κουλτούρες. Πρέπει να κατανοήσουμε τις ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στις περιθωριοποιημένες κουλτούρες και τις κυρίαρχες αξίες της διδασκόμενης ύλης. Για παράδειγμα, η αντίσταση στην ομιλία της απαιτούμενης επίσημης διαλέκτου της διδασκόμενης ύλης. Η κυρίαρχη διδασκόμενη ύλη σχεδιάζεται πρωτίστως για να αναπαραγάγει την ανιούτητα των κοινωνικών τάξεων, ενώ κυρίως ωφελεί τα συμφέροντα της ελιτίστικης μειονότητας. Πώς μπορούν οι προοδευτικοί παιδαγωγοί από τη Βόρειο Αμερική να επωφεληθούν από τα ανταγωνιστικά πολιτισμικά στοι-

χεία που παράγονται από τις πράξεις αντίστασης των περιθωριοποιημένων μαθητών, και πώς μπορούν οι παιδαγωγοί να ξεκινήσουν μια εκστρατεία που θα καταστήσει ικανούς τους μαθητές να κατανοήσουν τον κόσμο τους έτσι ώστε να μπορέσουν αργότερα να τον διαβάσουν; Δηλαδή, είναι δυνατόν να χρησιμοποιείται η επαναστατικότητα των μαθητών ως μια πλατφόρμα από την οποία μπορούν να υπερβούν τη μηχανιστική φύση της βασικής εκπαίδευσης που τους επιβάλλεται μέσω της διδασκόμενης ύλης, η οποία απαιτεί μόνο τη μηχανιστική κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση γραφημάτων και φωνημάτων για να σχηματίσουν λέξεις που τους αποξενώνουν περισσότερο;

P. Freire: Η ερώτηση αυτή είναι απόλυτα θεμελιώδης. Θεωρητικά, η απάντησή της έχει σημασία όχι μόνο στο πλαίσιο των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά και σε εκείνο της Βραζιλίας, καθώς και σε άλλες περιοχές όπου υπάρχουν σαφείς ταξικοί διαχωρισμοί και εντάσεις. Βεβαίως υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ αυτών των δύο πλαισίων. Σε κάθε περίπτωση η ερώτηση που θέσατε μας οδηγεί αναγκαστικά στο σημαντικό ζήτημα του κατά πόσο είναι δυνατόν να αναπτυχθεί ένα πρόγραμμα κριτικού αλφαριθμητισμού εντός του καθιερωμένου χώρου, το οποίο αντικρούει και ουδετεροποιεί τη θεμελιώδη αποστολή που απαιτείται από την κυρίαρχη δύναμη των σχολείων. Πρέπει, δηλαδή, να συζητήσουμε την αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, ένα σημαντικό θέμα το οποίο έχει διερευνηθεί σαφώς και ευρέως από το Henry Giroux καθώς και άλλους βορειοαμερικανούς παιδαγωγούς. Οι θεωρίες αναπαραγωγής τείνουν να εμπίπτουν σε ένα είδος μηχανικής υπερβολής με την οποία ερμηνεύουν το πραγματικό και χειροπιαστό γεγονός ότι το εκπαιδευτικό σύστημα αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία. Εντός του εκπαιδευτικού συστήματος υπάρχει ακόμη ένα καθήκον που πρέπει να φέρουν σε πέρας οι ενσυνείδητοι εκπαιδευτές, ανεξάρτητα από τις επιθυμίες της κυρίαρχης τάξης. Από τη σκοπιά της κυρίαρχης τάξης το εκπαιδευτικό καθήκον είναι η αναπαραγωγή της ιδεολογίας της. Το εκπαιδευτικό όμως καθήκον που αντικρούει την αναπαραγωγική διαδικασία δεν μπορεί να επιτελεστεί από κάποιον που στηρίζει το status quo. Το καθήκον αυτό πρέπει να επιτελεστεί από τον παιδαγωγό ο οποίος, στην πραγματικότητα, αρνείται να διατηρήσει την ανισότητα που είναι έμφυτη στο status quo. Ο προοδευτικός παιδαγωγός απορρίπτει τις κυρίαρχες αξίες που επιβάλλονται στο σχολείο επειδή έχει ένα διαφορετικό όνειρο, επειδή θέλει να μεταμορφώσει αυτό το status quo. Φυσικά, η μεταμόρφωσή του είναι πολύ δυσκολότερη από τη διατήρησή του.

Το ερώτημα, λοιπόν, έχει να κάνει ακριβώς με αυτή τη θεωρία. Όπως έχω πει,

ο εκπαιδευτικός χώρος αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία. Παρόλα αυτά είναι δυνατόν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα να αντιπαρατίθενται στις επιβαλλόμενες κυρίαρχες ιδεολογίες. Η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας υπονοεί αναγκαστικά μια αδιαφανή πραγματικότητα. Η αποκάλυψη της πραγματικότητας εμπίπτει στον χώρο πιθανής αλλαγής στον οποίο πρέπει να ενεργούν οι προοδευτικοί και κριτικοί παιδαγωγοί. Πιστεύω ότι αυτός ο χώρος, όσο μικρός και να είναι, υπάρχει πάντα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου η κοινωνία είναι πολύ πιο πολύπλοκη από τη Βραζιλία, ο στόχος να τονιστεί η πραγματικότητα είναι πολύ πιο δύσκολος. Σε αυτή τη διαδικασία είναι απαραίτητο για τους παιδαγωγούς να υιοθετήσουν μια πολιτική στάση που αποκηρύσσει τον μύθο της παιδαγωγικής ουδετερότητας. Δεν μπορούν να περιοριστούν στο να είναι αποκλειστικά ειδικοί της εκπαίδευσης. Δεν μπορούν να είναι παιδαγωγοί που ενδιαφέρονται μόνο για τις τεχνικές διαστάσεις της διγλωσσίας, για παράδειγμα, χωρίς πλήρη κατανόηση των πολιτικών και ιδεολογικών επιπτώσεων της διγλωσσίας και της πολυγλωσσίας στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι παιδαγωγοί πρέπει να γίνουν ενσυνείδητα άτομα που ζουν μέρος των ονείρων τους εντός του παιδαγωγικού χώρου. Δεν μπορούν να εργάζονται επιτυχώς μόνοι τους, πρέπει να εργάζονται συλλογικά για να επιτύχουν την ενοποίηση των πολιτισμικών στοιχείων που παράγονται από τους περιθωριοποιημένους μαθητές στην παιδαγωγική τους διαδικασία. Τέλος, αυτοί οι παιδαγωγοί πρέπει να επινοήσουν και να δημιουργήσουν μεθόδους με τις οποίες θα μεγιστοποιούν τον περιορισμένο χώρο για πιθανή αλλαγή που τους είναι διαθέσιμος. Πρέπει να χρησιμοποιήσουν το πολιτισμικό σύμπαν των μαθητών τους ως σημείο εκκίνησης, καθιστώντας τους ικανούς να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους ως κάτοχο μιας συγκεκριμένης και σημαντικής πολιτισμικής ταυτότητας. Η επιτυχής χρήση του πολιτισμικού συμπαντος των μαθητών απαιτεί σεβασμό και νομιμοποίηση του λόγου τους, δηλαδή των δικών τους γλωσσικών κωδίκων οι οποίοι είναι διαφορετικοί αλλά ποτέ κατώτεροι. Οι παιδαγωγοί πρέπει επίσης να σέβονται και να κατανοούν τα όνειρα και τις προσδοκίες των μαθητών. Στην περίπτωση των μαύρων Αμερικανών, για παράδειγμα, οι παιδαγωγοί πρέπει να σέβονται τη μαύρη αγγλική που μιλούν. Είναι δυνατόν να κωδικοποιήσουμε και να αποκωδικοποιήσουμε τη μαύρη αγγλική με την ίδια ευκολία όπως την επίσημη αμερικανική αγγλική. Η διαφορά είναι ότι οι μαύροι Αμερικανοί θα το βρουν απείρως ευκολότερο να κωδικοποιήσουν και να αποκωδικοποιήσουν τη διάλεκτο της δικής τους συγγραφής. Η νομιμοποίηση της μαύρης αγγλικής ως παιδαγωγικό εργαλείο δεν αποκλείει την ανάγκη για απόκτηση επάρκειας στον γλωσσικό κώδικα της κυρίαρχης ομάδας.

D. Macedo: Πέρα από το θέμα του γλωσσικού κώδικα, οι παιδαγωγοί πρέπει να κατανοήσουν τους τρόπους με τους οποίους διαφορετικές διάλεκτοι κωδικοποιούν διαφορετικές αντιλήψεις του κόσμου. Η σημασιολογική αξία συγκεκριμένων λεξικών αντικειμένων που ανήκουν στη μαύρη αγγλική διαφέρει ριζικά σε μερικές περιπτώσεις από την ανάγνωση που προέρχεται από την επίσημη κυρίαρχη διάλεκτο. Το πρώτο σημαντικό θέμα είναι ότι ο γλωσσικός κώδικας των μαύρων Αμερικανών δεν αντικατοπτρίζει μόνο την πραγματικότητά τους αλλά επίσης την εμπειρία που βίωσαν σε μια συγκεκριμένη ιστορικά στιγμή. Οι όροι που συμπυκνώνουν την κουλτούρα των ναρκωτικών, την καθημερινή αποξένωση, τον αγώνα για επιβίωση στις υποτυπώδεις και απάνθρωπες συνθήκες στα γκέτο: αυτά αποτελούν μια ομιλία την οποία οι μαύροι Αμερικανοί δεν αντιμετωπίζουν καμία δυσκολία να χρησιμοποιούν. Από αυτή την ωμή και κάποιες φορές σκληρή πραγματικότητα μπορούν οι μαύροι μαθητές να αρχίσουν να ξεσκεπάσουν τη συσκότιση που χαρακτηρίζει την καθημερινή τους ύπαρξη εντός και εκτός των σχολείων. Η γλώσσα τους, συνεπώς, είναι ένα δυναμικό εργαλείο το οποίο αποσαφηνίζει τη διαταραγμένη πραγματικότητα η οποία προ-συσκευάζεται από την κυρίαρχη διδασκόμενη ύλη. Η γλώσσα δεν πρέπει ποτέ να γίνεται αντιληπτή ως απλό εργαλείο επικοινωνίας. Είναι επιφορτισμένη με ιδεολογία και γι' αυτόν τον λόγο πρέπει να της δίνεται εξέχουσα θέση σε κάθε ριζοσπαστική ιδεολογία που προτίθεται να παρέχει χώρο για τη χειραφέτηση των μαθητών.

P. Freire: Με τη χρήση ακριβώς όλων των διαστάσεων της γλώσσας των μαθητών, το γούστο και ούτω καθεξής, είτε ικανοί, εσύ κι οι μαθητές, να καταλήξετε στα προγραμματικά περιεχόμενα τα οποία υπηρετούν τα άμεσα συμφέροντα εκείνων που βρίσκονται στην εξουσία. Δεν λες σε εκείνους που βρίσκονται σε μια εξαρτημένη και καταπιεσμένη θέση ότι, για παράδειγμα, δεν τους πέφτει λόγος για το περιεχόμενο της επιστημονικής μελέτης επειδή αυτού του είδους η διδασκόμενη ύλη ενδιαφέρει μόνο τους μαθητές της κυρίαρχης τάξης. Οι περιθωριοποιημένες ομάδες χρειάζονται και αυτές τις επιδεξιότητες που αποκτώνται μέσω της φοίτησης στην κυρίαρχη διδασκόμενη ύλη. Όμως, αυτές οι επιδεξιότητες δεν πρέπει ποτέ να επιβάλλονται με τη θυσία μιας πλήρους κατανόησης της πραγματικότητας η οποία καθιστά ικανούς τους μαθητές να αναπτύξουν μια θετική αυτοεικόνα προτού να παλέψουν με το είδος της γνώσης που είναι εκτός του άμεσου κόσμου τους.

Μόνο αφότου έχουν μια σταθερή κατανόηση του κόσμου τους μπορούν να αρχίσουν να αποκτούν άλλη γνώση. Το να αποκτήσουν την επιλεγμένη γνώση που εμπεριέχεται στην κυρίαρχη διδασκόμενη ύλη πρέπει να είναι ο στόχος που επι-

τυγχάνεται από τους περιθωριοποιημένους μαθητές στη διαδικασία της προσωπικής και ομαδικής τους ενδυνάμωσης. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν την κυρίαρχη γνώση αποτελεσματικά στον αγώνα τους να αλλάξουν τις υλικές και ιστορικές συνθήκες που τους έχουν υποδουλώσει. Αλλά δεν πρέπει να επιτρέψουν ποτέ στη γνώση που ωφελεί την κυρίαρχη τάξη να τους εξημερώσει ή, όπως σε ορισμένες περιπτώσεις, να τους μετατρέψει σε μικρούς καταπιεστές. Η κυρίαρχη διδασκόμενη ύλη πρέπει σταδιακά να κυριευθεί από τους εξαρτώμενους μαθητές έτσι ώστε να τους βοηθήσει στον αγώνα τους για κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη.

Αυτό το όραμα είναι πολιτικό και καθόλου επιστημολογικό. Δηλαδή, στην περίπτωση των μαύρων Αμερικανών, πρέπει και εκείνοι να μάθουν σε βάθος την επίσημη αγγλική για να αγωνιστούν αποτελεσματικά για τη επιβίωσή τους και την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνία. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η επίσημη αγγλική είναι ωραιότερη ή ανώτερη της μαύρης αγγλικής. Η έννοια της γλωσσικής ανωτερότητας είναι τεχνητά επιβεβλημένη.

D. Macedo: Τότε η επίσημη αγγλική μπορεί να θεωρηθεί όπλο κατά των καταπιεστικών δυνάμεων που χρησιμοποιούν την κυρίαρχη αυτή διάλεκτο ως μέσο διατήρησης της ισχύουσας κοινωνικής τάξης. Πρέπει επίσης να υπογραμμίσουμε ότι η κριτική τέλεια γνώση της καθιερωμένης διαλέκτου δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί πλήρως χωρίς την ανάπτυξη της φωνής κάποιου, η οποία περιέχεται εντός της κοινωνικής διαλέκτου που διαπλάθει την πραγματικότητα ενός ατόμου.

P. Freire: Ακριβώς. Αυτό εννοώ με τις αναγκαίες πολιτικές και ιδεολογικές διαστάσεις σε κάθε παιδαγωγική που προτίθεται να είναι κριτική. Το ερώτημα των μεθόδων συνδέεται απευθείας με τη δημιουργική και επινοητική ικανότητα των πολιτικών παιδαγωγών. Η δημιουργικότητα προφανώς απαιτεί την έκθεση σε κίνδυνο. Οι παιδαγωγικοί στόχοι που έχουμε συζητήσει μέχρι στιγμής μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσω της πλήρους κατανόησης της πολιτικής και ιδεολογικής φύσης των παιδαγωγών και της προθυμίας τους να είναι δημιουργικοί και να εκτίθενται σε κινδύνους που θα επιτρέψουν σε αυτή τη δημιουργικότητα να ανθίσει. Στις πολύ εκσυγχρονισμένες κοινωνίες, όπως αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών, έχω προσέξει ότι οι άνθρωποι φέρουν μαζί τους μια μακρά καπιταλιστική ιστορική εμπειρία η οποία συντηρεί έναν τρόπο θεώρησης των ανθρώπινων πραγμάτων που εξελίσσεται πάντα από τον φόβο, τον φόβο, λόγου χάρη, να μην μονιμοποιηθούν στην εργασία τους, τον φόβο που επιβάλλει στους παιδαγωγούς να συμπεριφέρονται σωστά για πολλά χρόνια έτσι ώστε να μονιμοποιηθούν. Εάν τους αρνηθούν τη μονι-

μότητα, το μόνο που τους απασχολεί είναι να προσπαθήσουν να καταλάβουν ποια κακή ενδεχομένως διαχείριση οδήγησε στην άρνησή της. Και εάν η μόνιμη θέση τους παραχωρηθεί, τότε βεβαίως δεν υπάρχει λόγος να αλλάξουν τη συμπεριφορά για την οποία τους απονεμήθηκε το δώρο αυτό.

D. Macedo: Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας στην κοινωνιολογία αναφέρεται στην αλληλεξάρτηση της γλώσσας και της κοινωνίας, σε αναλύσεις του ρόλου που διαδραματίζει η γλώσσα στην προώθηση και διατήρηση της διαφοροποίησης των φύλων, σε αναλύσεις της γλώσσας και της εθνικότητας και ούτω καθεξής. Πώς μπορούν αυτές οι παραλλαγές της γλώσσας να χρησιμοποιηθούν ως μια ανταγωνιστική δύναμη για να αμφισβητηθεί η προνομιούχος θέση της αποκαλούμενης επίσημης γλώσσας;

P. Freire: Σε μια συγκεκριμένη στιγμή στον αγώνα της αυτοβεβαίωσης, καμία κοινωνική ομάδα, τάξη ή ακόμη και ολόκληρο έθνος ή λαός, όταν υποτάσσεται και γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από την κυρίαρχη τάξη, δεν μπορεί να επιχειρήσει αγώνα για απελευθέρωση χωρίς τη χρήση μιας γλώσσας. Σε καμία στιγμή δεν μπορεί να υπάρξει αγώνας για απελευθέρωση και αυτοβεβαίωση χωρίς τον σχηματισμό μιας ταυτότητας του ατόμου, της ομάδας, της κοινωνικής τάξης ή οποιουδήποτε. Και στον βαθμό που οι συγκρούσεις αυξάνονται, η εμπειρία μάς έχει διδάξει ότι τα άτομα, οι ομάδες και οι κοινωνικές τάξεις καταλήγουν να χτίζουν τοίχους πίσω από τους οποίους, εν καιρώ είτε πολέμου είτε ειρήνης, ενστερνίζονται την ταυτότητά τους και την προστατεύουν. Χωρίς την αίσθηση ταυτότητας δεν υπάρχει ανάγκη για αγώνα. Θα σε πολεμήσω μόνο εάν είμαι πολύ σίγουρος για τον εαυτό μου. Θα σε πολεμήσω μόνο εάν ξέρω ότι δεν είμαι εσύ. Η διαδικασία συλλογισμού είναι παρόμοια για ομάδες, ακόμη και σε ασυνείδητο επίπεδο. Σε αυτό το ασυνείδητο επίπεδο, το οποίο εμπλέκει η ίδια η φύση της σύγκρουσης, δεν αναγνωρίζουμε καν τη σπουδαιότητα της ανάπτυξης από μέρους μας μιας συγκεκριμένης γλώσσας ενώ προασπιζόμαστε συνειδητά τον εαυτό μας στον αγώνα για απελευθέρωση.

Γι' αυτό οι λαοί που έχουν αποικιστεί πρέπει να διατηρήσουν τη μητρική τους γλώσσα. Και όσο πιο σύνθετη την κάνουν, τόσο το καλύτερο καθώς οι άποικοι δεν θα την καταλαβαίνουν και με αυτό τον τρόπο μπορούν να τη χρησιμοποιούν για να προασπίζουν τον εαυτό τους έναντι εκείνων. Για παράδειγμα, είμαι απολύτως σύμφωνος με τον αγώνα των γυναικών, έστω και αν δεν μπορώ να δώσω τη δική τους μάχη. Αν και είμαι άντρας, μπορώ να νιώσω όπως μια γυναίκα και δεν φοβάμαι να το πω. Αλλά η απελευθέρωση των γυναικών είναι δικός τους αγώνας. Πρέ-

πει να αναπτύξουν τη δική τους γυναικεία γλώσσα. Πρέπει να υμνούν τα γυναικεία χαρακτηριστικά της γλώσσας τους τα οποία, υποκόπτοντας στην κοινωνική ανάγκη, έμαθαν να απεχθάνονται και να θεωρούν αδύναμα και μη αποφασιστικά. Στη διαδικασία του αγώνα τους πρέπει να χρησιμοποιούν τη δική τους γλώσσα, όχι αυτή των ανδρών. Πιστεύω ότι αυτές οι γλωσσικές παραλλαγές -η γυναικεία γλώσσα, η εθνική γλώσσα, οι διάλεκτοι- είναι βαθιά αλληλεξαρτημένες, συμπίπτουν με την ταυτότητα και την εκφράζουν. Βοηθούν στην υπεράσπιση της αίσθησης ταυτότητας κάποιου και είναι απολύτως αναγκαίες στη διαδικασία του αγώνα για την απελευθέρωση.

D. Macedo: Πώς θα χαρακτηρίζατε τις αλληλοεξαρτήσεις της γλώσσας, της κουλτούρας και της σκέψης;

P. Freire: Υπάρχουν ενδεχομένως καιροί που αυτές οι αλληλοεξαρτήσεις δεν υφίστανται. Υπάρχει μια συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στη σκέψη και τη γλώσσα ως έκφραση της πραγματικής διαδικασίας της σκέψης και της χειροπιαστής πραγματικότητας αυτού που μιλά, ο οποίος σκέφτεται και μιλά, και μιλά και σκέφτεται. Θα μπορούσαμε ακόμη και να επινοήσουμε ένα καινούργιο ρήμα: 'μιλώ-σκέφτομαι' ή 'σκέφτομαι-μιλώ'.

Σε ένα συγκεκριμένο χρονοχωρικό περιβάλλον αυτό το πολιτισμικό ον δημιουργεί τον εαυτό του μαζί με άλλα όντα, όμοια με τον τρόπο που σχετίζω τον εαυτό μου με αυτό που δεν είμαι εγώ, τον ίδιο τον κόσμο που δεν είναι εγώ. Η γλώσσα μου και η σκέψη είναι, πιστεύω, μια διαλεκτική μονάδα· είναι βαθιά ριζωμένες σε ένα περιβάλλον. Έτσι εάν υπάρξει αλλαγή περιβάλλοντος, δεν θα είναι αρκετή για να διαδώσει μηχανικά μια ευδιάκριτη μορφή σκέψης-ομιλίας, θα πρέπει να συμβεί εξ ανάγκης. Νομίζω ένα από τα καθήκοντα της κριτικής εκπαίδευσης και της ριζοσπαστικής παιδαγωγικής είναι να βοηθήσουμε την κριτική σκέψη-ομιλία να αναδημιουργήσει τον εαυτό της στην αναδημιουργία του περιβάλλοντός της. Αντί να θεωρηθεί ότι αυτή η αναδημιουργία πραγματοποιείται μόνο σε μηχανικό επίπεδο -πράγμα που δεν συμβαίνει ποτέ-, η παιδαγωγική θα έπρεπε να αναλάβει τον ρόλο να βοηθήσει την αναδιαμόρφωση αυτής της επικρατούσας άποψης.

Πάρτε, για παράδειγμα, το Πράσινο Ακρωτήριο. Τα τελευταία έξι χρόνια περίπου, η χώρα αυτή αλλάζει δραστικά επειδή δεν υπάρχει πλέον περιβάλλον-αντικείμενο, όπως αναμφίβολα υπήρχε κάποτε σε σχέση με το περιβάλλον-υποκείμενο, την Πορτογαλία. Το Πράσινο Ακρωτήριο έχει κόψει τον ψεύτικο ομφάλιο λώρο. Η Πορτογαλία πίστευε ότι υπήρχε ένας ομφάλιο λώρος, αλλά αυτός δεν υπήρξε ποτέ.

Για να υπάρχει πραγματικός ομφάλιος λώρος, πρέπει να υπάρχει μια υπαρξιακή-ιστορική σύνδεση, και στη περίπτωση του Πράσινου Ακρωτηρίου δεν υπήρχε πλέον. Η σύνδεση είχε επιβληθεί δια της βίας στους κατοίκους του από τους Πορτογάλους. Όμως, ευτυχώς ο λαός έκοψε τον λώρο. Τι γίνεται μετά το κόψιμο; Το Πράσινο Ακρωτήριο αρχίζει να μπουσουλάει στη βρεφική εμπειρία τού να είναι ο εαυτός του. Προσπαθεί να βρει τον εαυτό του. Αυτό που ήταν η σκέψη-γλώσσα πριν από την ανεξαρτησία δεν μπορεί να παραμείνει το ίδιο: θα ήταν υπερβολικά εκτός συγχρονισμού. Αλλά ούτε και μπορείς να αλλάξεις τεχνητά το περιβάλλον σε μεγάλο βαθμό. Γι' αυτό θαυμάζω τον πρόεδρο του Πράσινου Ακρωτηρίου, τον Aristides Pereira. Έδωσε μια ομιλία στην Praia, στην οποία έκανε μια εκπληκτική δήλωση που σχετίζεται πολύ με τη συνομιλία μας: 'Κάναμε την απελευθέρωσή μας και εκδιώξαμε τους αποικιοκράτες. Τώρα πρέπει να ξεριζώσουμε την αποικιοκρατία από το μυαλό μας'. Ακριβώς αυτό είναι: πρέπει να διώξουμε την αποικιοκρατία από το μυαλό μας γιατί εάν δεν το πράξουμε, η σκέψη μας θα είναι σε σύγκρουση με το νέο περιβάλλον που αναπτύσσεται από τον αγώνα για ελευθερία.

Αυτό το νέο ιστορικό περιβάλλον το οποίο είναι συνυφασμένο με την κουλτούρα, μπορεί να είναι καινούργιο μόνο στον βαθμό που δεν είναι πλέον αποικιοκρατούμενο. Το Πράσινο Ακρωτήριο έχει μια διαφορετική νοοτροπία και μια διαφορετική κουλτούρα οι οποίες αναδύονται -η καταπιεσμένη γηγενής κουλτούρα αρχίζει να αναδύεται ξανά. Ορισμένα πολιτισμικά μοτίβα συμπεριφοράς που είχαν απαγορευθεί από τους αποικιοκράτες, συμπεριλαμβανομένων της γλώσσας, των αποδόσεων του κόσμου, της ποίησης και μουσικής, επανεμφανίζονται. Οι άνθρωποι περπατούν χωρίς πλέον να πρέπει να υποκλίνονται. Τώρα περπατούν όρθιοι κοιτάζοντας ψηλά. Υπάρχει μια παιδαγωγική ως προς το περπάτημα σε αυτή τη νέα συμπεριφορά, το να περπατάς ελεύθερος. Όλα αυτά τα θέματα συνιστούν έναν νέο τρόπο σκέψης και έναν νέο τρόπο ομιλίας. Τώρα μπορείς να δεις το τρομερό πρόβλημα που θα υπήρχε εάν αυτή η νέα σκέψη δεν συνέπιπτε με την υπάρχουσα γλώσσα. Μια νέα σκέψη που εκφράζεται στη γλώσσα του αποικιοκράτη δεν πάει πουθενά.

Το θέμα της γλώσσας, ιδιαίτερα στη πολυπολιτισμική δημόσια συζήτηση στις Ηνωμένες Πολιτείες, συχνά υποβιβάζεται σε δευτερεύον. Κατ' ακρίβεια, ορισμένοι υποστηρικτές της πολυπολιτισμικότητας, χωρίς να το ομολογούν, υποθέτουν ότι η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να υλοποιηθεί αποτελεσματικά μόνο μέσω της αγγλικής. Μια τέτοια υπόθεση αμελεί να εκτιμήσει πώς η αγγλική, ως μια κυρίαρχη γλώσσα, ακόμη και σε μια πολυπολιτισμική τάξη, μπορεί να συνεχίσει να παρέχει στους μη αγγλόφωνους μαθητές την εμπειρία της περιθωριοποίησης. Με

άλλα λόγια, δεν μπορεί κάποιος να υμνήσει διαφορετικές πολιτισμικές αξίες μέσω της ίδιας της κυρίαρχης γλώσσας η οποία υποτιμά, με πολλούς τρόπους, την πολιτισμική εμπειρία διάφορων πολιτισμικών ομάδων. Οι υπέρμαχοι της πολυπολιτισμικότητας πρέπει να κατανοήσουν ότι η γλώσσα είναι το μόνο μέσο μέσω του οποίου κάποιος καταλήγει στη συνείδηση.

Μετάφραση: Έλενα Καλλή